

Két napfogyatkozás

Molnár Gábor regénye, Mel Gibson filmje

A napfogyatkozás, az éltető, fényt és meleget adó égitestnek az elsötétedése mindig is felkeltette az emberek csodálatát, érdeklődését. Ez az égi jelenség, „kozmosz dráma” nemrég az Oscar-díjas Mel Gibson 2006-ban bemutatott *Apocalypto* című filmjében kapott fontos szerepet. A maja indiánok körében játszódó történet annyi elemében hasonló a Molnár Gábornak¹ 1977-ben megjelent amazóniai regényére, hogy érdemes megpróbálkoznunk a két mű összehasonlításával. (A regény címe, *A csendes halál démona*, első hallásra talán megtévesztő: a könyv nem olcsó fantasy-irodalom, hanem realiztikusan ábrázol, és bár izgalmas fordulatokban gazdag, eszmeregénynek is nevezhető.)

A film és a regény alaphelyzete – mondhatni – azonos: őserdőben, idillikus elszigeteltségben élő indián törzset váratlan külső támadás ér, mely az egész törzs létét veszélyezteti. A kiemelkedő testi és lelki tulajdonságokkal rendelkező főhősnek erre kell választ adnia. Küzdelme maga és családja életben maradásáért – megpróbáltatások árán – sikerrel végződik. A film a XVI. század elején, a regény a XVIII. század második felében játszódik (mint alább érintem, a történelmi helyzet is hasonló jelentőséggel bír).

A film címét a megszokott bibliai jelentéstől kissé eltérően értelmezhetjük. Mel Gibson a kiegészítő DVD-n

elmondja, a görög eredetű szó kezdetet jelent, és valami rejtett dolognak a feltárulkozását; azonban ahhoz, hogy valami elkezdődhessen, valaminek véget is kell érnie. Filmje a vég és a kezdet dinamikus kölcsönhatását ragadja meg. Jelképesség segíti a kifejezést, valamint az események, a látvány mozgalmassága. A regényt is gazdagítják szimbolikus elemek, de a hosszabb terjedelem lehetőséget ad a cselekmény lassabb kibontakoztatására, teret kaphat az időigényes gondolatiság.

A napfogyatkozás – mint a vég és a kezdet jelképe – az *Apocalyptó*ban a szó szoros értelmében sorsdöntő jelentőségű. A főhős, Jaguár Mancs a támadás során fogságba kerül, és társaival az ellenséges városba hurcolják. A foglyok egy részét rituálisan kivégzik. Éppen órá kerül a sor, már ott fekszik a piramis tetején, az áldozati kövön, hogy szívét kivággják, amikor elkezdődik az égi színjáték. A szertartás félbemarad, a hátramaradt foglyok lehetőséget kapnak az életre. Bár a megölésükre készülnek, Jaguár Mancs megszökik, üldözőivel megküzd, győzelmes hazatérés a jutalma.

A napfogyatkozás nemcsak véletlen természeti jelenség, hanem – akár az eposzban – divina machina, isteni beavatkozás. Bekövetkeztét próféta jelzi előre, aki a nap elsötétedését azoknak az embereknek a pusztulásával hozza összefüggésbe, akik korábban megtámadták az erdei falut, emellett egész birodalmuk végét is sejteti. (A próféta egy beteg kislány, akit sorsára hagynak a foglyokkal továbbvonuló harcosok.) Az égi jelenség utóbb kétféle értelme-

¹ A Napút 2008/7. számában megemlékezés olvasható az író születésének 100. évfordulója alkalmából.

zést kap: egyrészt az áldozati szertartás menetében a főpap a nép számára megmagyarázza, hogy a napfény visszatérése az istenség kedvező válasza, elfogadta az áldozatokat, másrészt a prófétai üzenet ismerői (csak néhányan hallották a kislányt) magukban nyugtázzhatják a jóslat egyik elemének bekövetkeztét.

Molnár Gábor regényében a napfogyatkozás eleve az indián mitológia fontos része. A történet szerint a világ ősi korában, amikor még csak a csillagok világítottak, Maramak, a bátor vadász és Tiaroa, a gyönyörű leány egymás iránt szerelemre lobbantak. Utóbb a varázsló fiának, Youmának szíve ugyancsak Tiaroa miatt kezd lánogni. A szerelem fölött a varázslónak sincs hatalma, ezért Youma megöli Maramakot. Tiaroa olthatatlan szerelme azonban újra életre kelti. Az üldöztetés miatt a bőség, a fény és a szépség démonához fordulnak, akinek segítségével Maramak nappá, Tiaroa pedig holddá változik. Az égen háborítatlanul folytathatják egymás játékos kerülgetését, ölelkező egyesülésükkor sötétség borul a földre. Youmát gyűlölete a nappal elrejtőző (a Naptól félt), éjszaka panaszosan kiáltozó (a Holdra irigyen bámuló) urutau madárrá változtatta. Maramak és Tiaroa küzdelmes szerelmének beteljesülése – a maku indiánok szerint – arra tanít, senki ne hátráljon semmiféle akadály elől.

Uaupés, a főhős hatékony fegyvere a gyorsan ölő méregbe mártott nyilacskát kilövő fúvócsó. Meggyőződése szerint küldetést teljesít, törzse életben maradt tagjainak kiszabadítására az istenek és a meghaltak szellemei segítségével képes. Harcát – néhány társával – valóban eredményesen vívja, ezért tarthatja magát „a csendes halál démoná”-nak. A napfogyatkozás a regényben is fordulópontra: akkor kö-

vetkezik be, amikor a győztes hadiútról visszaérkeznek lerombolt faluhelyükhöz – lezárult a hadakozás, kezdődhet az újjáépítés. Miként a filmben, az egyén számára értelmezhető jelenségen túl társadalmi vonatkozást is hordoz: az indiánok úgy vélik, az éppen most bekövetkezett napfogyatkozás jó égi jel, a legfőbb hatalom, „Tupán isten ezzel is jelezte, örül a maku törzs újjászületésének”. Korábban a törzs tanító-varázslójának feladata volt ilyenkor újra elmondani a régi szerelmesek szép történetét, most az elcsendesülő félhomályban – társai kérésére – az új vezető, Uaupés teszi ugyanezt.

A befejeződés és a kezdet jelkép-köre nyilvánul meg a férfi és a nő kapcsolatában is, melyet szerelmük gyümölcse, a gyermekszületés tesz izgalmasabbá. A támadáskor Jaguar Mancs felesége és kisgyermeké elrejtőzik egy mély sziklaüregben. Az asszony szülés előtt áll, második gyermekét várja. Többszöri helyszínváltással, párhuzamosan kísérhetjük figyelemmel férfi és nő sorsát. Jaguar Mancs nemcsak saját életéért fut, hanem családját is meg akarja menteni, ugyanis ha elered a trópusi eső, az üreg vízzel telítődik, és a bent lévők megfulladnak. Az eső nem is marad el, és az asszony már nyakáig érő vízben szüli meg gyermekét. Jaguar Mancs az utolsó pillanatban érkezik, és megmenti családját.

A regény cselekménye – ha nem is ennyire kiélezetten, de szerkezetileg még nyomatékosabban – a születéshez kötődik. A fiatal pár készülődésével, házasságával kezdődik, majd nagyjából kilenc hónap múlva, a születés napján ér véget. Férfi és nő itt nem szakad el egymástól, hanem együtt maradnak; Ara, a feleség, engedelmességitőtárs, még a harcban is részt vesz (a mexikóinál sűrűbb

őserdőben elsősorban nem nyers erőre, hanem megfeszített figyelemre és gyors ügyességre van szükség).

A film és a regény is az egész társadalmat érintő korszakváltás előidejét láttatja. Az *Apocalypto* a túlérlett, mind testi, mind szellemi értelemben egészségtelen városi lét hanyatlását sejteti. Erre utal a film mottója is: „Nagy civilizáció nem hódítható meg kívülről, amíg belülről nem pusztítja el önmagát.” A történelmi ismeretekkel rendelkező néző tudja, hogy a film végén partra szálló európai hódítók el fogják törölni a belsőleg felbomló társadalmat. Az új korszak kezdete, a fehér emberek érkezése egybeesik a cselekmény végső fordulópontjával. Jaguár Mancs menekülése során a tengerpartra ér, nincs hová továbbmennie, elcsigázottan összerogy, utolsó két üldözője beéri, s ekkor felpillantva meglátják az európaiak hajóit, parthoz közelítő zászlós csónakjait. Az üldözők meglepetésükben felhagynak gyilkos szándékukkal, főhősünk megmenekül.

Az amazóniai térségben a XVIII. század végén már itt-ott jelen vannak keresztény misszionáriusok, fehér kereskedők, tudományos kutatók, de számos mellékfolyón még nem hatoltak fel a vadon belsejében élő indiánokhoz. Uaupés hosszú évekre biztosítani kívánja törzse biztonságát, ezért a győztes hadjárat után feleségével „tanulmányútra” indul, meg kívánja ismerni a térség központi települését, a vegyes lakosságú Manaust és a tágan értelmezett vonzáskörében élő indián törzseket. A mű kétharmad részét kitévő út idején hozzájuk társul az idős Arvore, a rabszolgasorsból kiváltott indián, aki keserű tapasztalatainak szűrőjén át látja a világot. A sokistenhívő amazóniai hitvilág, a megkeresztelt Arvore „népi vallásossága”, a hitetlen rabszolgartató kapzsisága, a zanzaké-

szító indiánok rituális emberáldozata – természetismeret, hit és erkölcs mind mérlegre kerül az egyáltalán nem unalmas, inkább szellemes, néha humoros párbeszédnek során. Uaupés felismeri, az európaiak terjeszkedését nem lehet megállítani, de különbséget kell tenni a békességet hirdető misszionáriusok hite, a hasznosítható új tudás és a rabszolga-kereskedők fenyegetése között. Az utóbbinak ellent fog állni, bár többé nem akar „a csendes halál démona” lenni.

Az *Apocalyptóban* az erkölcsi tényező szintén fontos. A megrendítő változások közepette a helytállást elősegítő bátorság kapja a legfőbb hangsúlyt. Jaguár Mancs apja elbizonytalanodó fiát arra inti, a félelem betegség, beférkőzik a lélekbe, szabaduljon meg ettől; halálakor utolsó szavaival a „ne félj!” intelmet hagyja rá örökségül. Megható, ahogy a magukra maradó gyerekek legnagyobbika „ne féljetek, vigyázzok rájuk!” kiáltozással búcsúztatja a fogságba hurcolt szülőket. Az üldözők vezetője társait azzal biztatja, Jaguár Mancs fél tőlük, azért menekül, de téved, bátorsága rendíthetetlennek bizonyul.

A film és a regény a biztonságot jelentő hagyományból kibontakozó élet lehetőségét kínálja. Jaguár Mancs és családja nem csatlakozik az ismeretlen európaiakhoz, hanem szülőföldjére, az erdőbe húzódik, megpróbálják „újrakezdeni”. Uaupés is visszatér övéihez, hogy új ismereteivel legyen segítségükre. A család szeretetkapcsolatából fakadhat a nagyobb közösség boldogulása: „szeresd úgy néped, mint én szeretlek téged” – mondja Ara, és csendes, szülőágyán mondott szavai mögött kilenc hónapnyi tanúságtétel áll.

Dörgő Tibor